

XVIII

a m ž i a u s
studijos

1

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė:
tarp tradicijų ir naujovių

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

1

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė:
tarp tradicijų ir naujovių

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

LI
LEIDYKLA

Vilnius
2014

Redaktorių kolegija

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline (Lenkija), Londono universiteto koledžas

Dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Lietuvos edukologijos universitetas

Dr. Andrej MACUK

Baltarusijos mokslų akademijos Baltarusijos istorijos institutas

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Adam STANKEVIČ (sekretorius)

Lietuvos istorijos institutas

Doc. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ (pirmininkė)

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VASKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas

Recenzantai

Dr. Aistė PALIUŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Dr. Agnius URBANAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Redakcinės kolegijos adresas

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas: rstukiene@mail.lt, stukiene@istorija.lt

Knygos leidybą pagal „Nacionalinę lituanistikos plėtros 2009–2015 metų programą“ finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. LIT-8-47).

© Lietuvos istorijos institutas, 2014

ISBN 978-9955-847-86-1

ISSN 2351-6968

BAJORŲ INTERESAI XVIII AMŽIAUS VILNIUJE, PRIVAČIOS KORSPONDENCIJOS DUOMENIMIS

DOMININKAS BURBA

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjamos bajorų laiškų, rašytų iš Vilniaus 1717–1775 m., pagrindinės temos ir tendencijos. Į Vilnių atvykę bajorai paliko plačius ir gausius korespondencijos rinkinius, kurie saugomi Lietuvos, Lenkijos, Vokietijos bei Rusijos Federacijos bibliotekose ir archyvuose. Darbe tiriama, kokios atvykimo į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinę priežastys vyravo aristokratų ir eilinių bajorų laiškuose. Straipsnyje siekiama išsiaiškinti, kokie politiniai-teisiniai, ekonominiai interesai vyravo korespondencijoje, kas buvo rašoma apie kultūros naujienas ir asmeninius išgyvenimus Vilniuje. Taip pat svarstoma laiško informacinės funkcijos to meto visuomenėje svarba, korespondencijos kaip istorinio šaltinio problematika, jo panaudojimo istoriko darbe specifika.

Reikšminiai žodžiai: bajorai, Vilnius, laišakai, interesai, seimeliai, Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas, teismai.

Įvadas

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpio Vilniaus raida dar ne itin nuodugniai išnagrinėta sritis istorijos moksle, ir, artinantis Lietuvos sostinės pirmojo paminėjimo jubiliejui, jos pažinimas tampa vis aktualesnis. Bene labiausiai stinga socialinės Vilniaus istorijos studijų. Bajorų veiksnys Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinėje – dar mažai žinomas ir istoriografijoje menkai nagrinėtas. XVIII a. – vieno iš lemtingiausių ir dinamiškiausių šimtmečių – Vilniaus istorijos koloritui atskleisti toli gražu nepakan-ka oficialių šaltinių (pvz.: teismų, seimelių, komisijų ir kitų tokio tipo dokumentų). Aiškinantis bajorų įtaką miestų raidai, svarbu žinoti ne tik, ką pirkto, pardavė, su kuo ir dėl ko teisėsi, prieš ką smurtavo bajorai Vilniuje. Reikia suprasti ir tai, ką jie galvojo, kaip jautėsi, kaip argumentavo savo siekius, ką planavo būdami mieste ar jį vykdamai.

Į šiuos klausimus pirmiausia gali atsakyti naratyviniai šaltiniai (memuaristika, korespondencija, periodinė spauda), egodokumentai (t. y. pirmuoju asmeniu kalbantis privatūs šaltiniai – laišakai, atsiminimai, dienoraščiai). Jie apie bajorų gyvenimą Vilniuje byloja gana dažnai, nors ir fragmentiškai. Šiame straipsnyje netyrinėjama kitų šaltinių informacija, o koncentruojamasi tik į privačią korespondenciją. Vis

dėlto tiek atsiminimai, tiek dienoraščiai, juolab periodinė spauda turi savo specifiką, ir jiems nagrinėti reikia atskirų tyrimų. Laiškų panaudojimas moksliniame tyrime problemiškas, istorikai į šio šaltinio medžiagą neretai žvelgia skeptiškai. Iš tikrųjų korespondenciją tirti yra gana sudėtinga. Nors laiškam būdingas operatyvumas ir santykinai didesnis objektyvumas (korespondencijoje visgi dalyvaudavo bent du asmenys, ir atvirai meluoti, iškreipti faktus laiškuose sudėtingiau), vis dėlto daug kas lieka neaišku. Laiške dažniausiai egzistuoja kelios temos, tad kartais nelengva nustatyti, kas gi jame buvo svarbiausia. Didelė korespondencijos problema – fragmentiškumas, be to, tik retais atvejais disponuojama atsakymais į laiškus. Dėl to ne visuomet pavyksta nustatyti, ar žmogus tiesiog buvo apsisitojęs sostinėje, ar gyveno ten ilgesnį laiką. Dažnu atveju neįmanoma netgi išsiaiškinti laiško adresato ar siuntėjo. Kai kada išties mažai ką pasako ir laišku autorių pavardės, sunku nustatyti, kokią padėtį visuomenėje jie užėmė, kokie buvo jų planai. Susirašinėjimo autoriams dažnai savaime aiškūs dalykai sunkiai suvokiami skaitantiesiems laiškus šiandien (vardai, įvykiai, buitiniai klausimai, tarpusavio santykių peripetijos, emocijos). Kontekstui suprasti kartais prireikia daug pastangų ir laiko. Korespondencijos ratas gana ribotas – joje daugiausia rašoma apie konkrečios grupės žmonių interesus. Tad iš laiškų galima susidaryti vaizdą, kad Vilniaus mieste gyveno ir interesų turėjo beveik tik bajorai pasauliečiai, vienuoliai bei dvasininkai. Apie miestiečius, žydus, kitų bendruomenių narius informacijos yra labai nedaug.

Vis dėlto sukaupus reprezentatyvią korespondencijos bazę, galimos tam tikros įžvalgos. Tyrimo metu pastebėta, kad laiškų informacijos pobūdis ima kartotis ir ryškėja kai kurios tendencijos.

Darbe interesu laikomas svarbus, rūpimas dalykas, reikalas, nauda. Šio straipsnio tikslas – atskleisti, ką savo laiškuose labiausiai akcentavo iš Vilniaus rašę bajorai. Keliami uždaviniai – nustatyti, kokie politiniai, ekonominiai, asmeniniai interesai vyravo privačioje korespondencijoje, kurios temos buvo dažniausios, kurios – šalutinės.

Pasirinktas objektas – bajorų pasauliečių laišškai iš Vilniaus arba tie, kuriuose minimi jų interesai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinėje. Dvasininkų bei vienuolių laišškai į tyrimą neįtraukiami. Darbo chronologija: 1717 m. – Šiaurės karo pabaiga ir krašto gyvenimo stabilizavimasis, galutinė data – 1775 m. Nuolatinės tarybos įkūrimas ir valstybės biurokratizacijos pradžia. Aišku, siekiant detaliau išnagrinėti bajorų interesus Vilniuje XVIII a. chronologines ribas reikėtų praplėsti, tačiau kol kas disponuojama tik šio laikotarpio šaltinių baze.

Šiandien didžioji dauguma iš Vilniaus išsiųstos bajorų korespondencijos šaltinių dar nesurasti, neperskaityti, neįvertinti ir bendros tendencijos nenustatytos. Vis dėlto peržiūrėtas ne vienas tūkstantis laiškų įvairiuose Lietuvos ir užsienio archyvuose bei rankraštyuose. Šis straipsnis – daugiau zondavimas, problemų išskyrimas. Ateityje planuojama į bajorų korespondenciją iš Vilniaus pažvelgti išsamiau, ją palyginti su kitų šaltinių informacija.

Apie laiškus kaip istorinius šaltinius lietuvių istoriografijoje jau rašyta. Bene svarbiausi darbai, kuriuose nagrinėjama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpio korespondencija, yra Raimondos Ragauskienės¹, Deimanto Karvelio², Ritos Urbaitytės³ ir kitų mokslininkų tyrinėjimai. Yra išspausdinti straipsniai apie Stanislovo Vitanovskio (*Stanisław Witanowski*) korespondenciją 1734–1736 m.⁴, portretines marginalijas bajorų laiškuose⁵. Vis dėlto paminėtų publikacijų specifika kiek kitokia nei šiame straipsnyje, su XVIII a. Vilniuje apsistojusių ar gyvenančių bajorų istorija jie susiję nedaug.

Šiame darbe remtasi Sapiegų korespondencija, kuri saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių ir Vroclavo nacionalinės Osolinskių bibliotekų Rankraščių skyriuose. Dirbant šioje Lenkijos bibliotekoje pasinaudota Ukrainos nacionalinėje Vasilio Stefaniko bibliotekoje Lvove saugomų Krasičino archyvo dokumentų kopijomis. Taip pat šaltiniais tapo Gurskių, Lopacinskių (saugomų Lietuvos valstybės istorijos archyve), Radvilų (Lenkijos senųjų aktų archyve Varšuvoje), Sanguškų, Chodkevičių (Krokuvos valstybės archyve Vavelyje), Seniavskių (Krokuvos kunigaikščių Čartoriskų bibliotekos Rankraščių skyriuje), Mnišekų (Vroclavo nacionalinės Osolinskių bibliotekos Rankraščių skyriuje), Chmarų (Krokuvos universiteto Jogailaičių bibliotekos Rankraščių skyriuje), Lietuvos evangelikų reformatų sinodo (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje), Kublickių (Rusijos valstybinės bibliotekos Maskvoje Rankraščių skyriuje), Saksonijos Slaptojo kabineto (Saksonijos valstybės archyve Drezdene) bei kitų fondų informacija.

Atvykimo į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinę priežastys

Kalbant apie bajorų atvykimo į Vilnių priežastis, galima pažymėti, kad tokie motyvai laiškuose dažniausiai neminėti, didelėje dalyje šių šaltinių konkretūs bajorų interesai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinėje neakcentuoti. Antai

- 1 Raimonda Ragauskienė, Valdovas ir didikas: Žygimanto Augusto ir Mikalojaus Radvilos Rudoko 1546–1572 m. komunikacijos modelis jų korespondencijos šviesoje, in: *Lituanistica*, 1998, Nr. 2, p. 13–41.
- 2 Deimantas Karvelis, Laiškas kaip komunikacijos priemonė Radvilų Biržų kunigaikštystėje XVI a. pabaigoje – XVII a. pirmoje pusėje, in: *Ibid.*, 1999, Nr. 1, p. 3–30.
- 3 Rita Urbaitytė, Kaip sklido naujienos? Informacijos tiekėjai LDK didikams, in: *Darbai ir dienos*, 2004, t. 37, p. 37–46; Eadem, Radvilų korespondentai XVIII amžiaus pirmojoje pusėje, in: *Knygotyra*, 2009, t. 53, p. 38–56; Eadem, Lietuvos jėzuitų vaidmuo naujųjų perdavimo procese XVIII a., in: *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas / Jesuits in Lithuania (1608–2008): life, work, heritage*. Straipsnių rinkinys, sudarė Neringa Markauskaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012, p. 219–231.
- 4 Domininkas Burba, Vieno karinio konflikto atspindžiai. Iš Stanislovo Vitanovskio korespondencijos, in: *Darbai ir dienos. Lietuvos istorija: XVIII amžius*, 2004, Nr. 37, p. 181–186.
- 5 Idem, Portretinės marginalijos XVIII ir XIX amžių Lietuvos bajorų korespondencijoje, in: *Egodos dokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 291–306.

1746 m. Lietuvos medžioklis Mykolas Antanas Sapiega neįvardytam kunigaikščiui rašė, kad Vilniuje jam sekasi, bet daugiau nieko konkrečiau šiame laiške nepasakyta, tik pasvarstyta apie būsimus Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo posėdžius⁶. 1758 m. bajorė Vereščinska (*Wereszczyńska*) laiške iš Vilniaus tik padėkojo už atsiųstą proviziją (maisto produktus arba procentus nuo paskolintų pinigų)⁷. Tokių šaltinių yra nemažai, bet tyrimui jie ne itin vertingi. Taigi atvykimo į Vilnių priežastys bajorų korespondencijoje dažnai būdavo konkrečiai neįvardijamos, jas galima tik numanyti iš laiško informacijos konteksto.

Nors kai kurie bajorai Vilniuje gyveno nuolat, bet dažniausiai būdavo rašoma atvykus į sostinę dėl reikalų. Tokių laiškų rinkinių, kuriuos paliko Vilniaus paseniūnis, papilininkis ir Radvilų ekonomijos valdytojas Tomas Kaveckis (*Tomasz Kawecki*), yra išlikę, bet tai išimtis. Šio asmens korespondencija Radviloms prasidėjo 1751 m., o baigėsi 1772 m. T. Kaveckis nuolat rašė beveik vien tik iš šalies sostinės⁸. Nesunku suprasti, kad jis turėjo gyventi Vilniuje, nes užimdamas svarbias pareigas Vilniaus paviete ir Radvilų tarnyboje privalėjo nuolat būti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinėje.

Laiškuose tiek didikai, atvykę į Vilnių, tiek ciliniai bajorai nuolatos minėjo savo arba pono (ponios) interesus, plačiau nepaaiškindami, ką tai reiškia. Beje, ir kituose šaltiniuose galima rasti tokių frazių. Pvz., 1717 m. pilies teisme sprendžiant baudžiamąją bylą dėl sumušimo ir nelegalaus įkalinimo Antanas Zagurskis (*Antoni Zagurski*) minėjo, kad į Vilnių atvyko tiesiog *dėl kai kurių interesų*⁹.

Apie tai, kad Vilniuje apsistojęs dėl savo interesų (tiesa, nepaminėjęs kokių) 1721 m. rašė Lietuvos didysis etmonas Liudvikas Pociėjus (*Ludwik Pocięj*) Lenkijos didžiajam etmonui Adomui Mikalojui Seniavskiui (*Adam Mikołaj Sieniawski*)¹⁰. 1759 m. Vilniaus žemės teismo raštininko Andriaus Abramovičiaus (*Andrzej Abramowicz*) laiške Lietuvos stovyklininkui Aleksandrui Mykolui Sapiegai rašyta

6 1746 m. balandžio 2 d. Vilnius. Lietuvos medžioklio Mykolo Antano Sapiegos laiškas nežinomam kunigaikščiui, *Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Rękopisów* (toliau – *Zakład Narodowy*), f. 103, Teka XXX/141, Nr. 5203, De 9761.

7 1758 m. rugpjūčio 30 d. Vilnius. Vereščinskos laiškas nežinomai adresatei, *Российская Государственная библиотека, Отдел Рукописей*, f. 143, kartonas 49, b. 12, l. 1.

8 T. Kaveckio laišakai saugomi Lenkijos senųjų aktų archyve Varšuvoje, Radvilų archyvo fonde, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (toliau – AGAD), Archiwum Radziwiłłów V (toliau – AR V), Sygn. 6544/I–V.

9 1717 m. balandžio 10 d. Antano Zagurskio skundas prieš Vilniaus miestietį Steponą Olaškevičių (*Stefan Olaskiewicz*), tarėją Aleksandrą Vargulovskį Stefanovičių (*Aleksander Wargulowski Stefanowicz*), Simoną Staškevičių (*Szymon Staszkiwicz*) ir Tomą Ježnę (*Tomasz Jazne*), 1717 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, in: Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. SA, b. 4731, l. 851.

10 1721 m. liepos 27 d. Vilnius. Lietuvos didžiojo etmono Liudviko Pociėjaus laiškas Lenkijos didžiajam etmonui Adomui Mikalojui Seniavskiui, Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, Archiwum i Zbiór Rękopisów Czartoryskich (toliau – Biblioteka Książąt Czartoryskich), Oddział listów, t. 161, Rkp. 5916 III, l. 30224.

apie jo *partikuliarinius interesus su etmonu* (bet nenurodyta, kokius konkrečiai). Tiesa, jo laiške paminėti ir kiti Vilniaus įvykiai: trijų (Vilniaus, Smolensko ir Starodubo) seimelių veikla ir reikalai Tribunole¹¹. Tokių interesų paminėjimų gausu, bet jie tyrimui irgi sunkiai panaudotini.

Sprendžiant iš korespondencijos, dauguma bajorų į Vilnių atvykdavo savo ar savo patronų iniciatyva, bet kai kuriuos deleguodavo pavietai ar vaivadijos. Kad siųstas savo vaivadijos derėtis dėl maisto produktų tiekimo Rusijos imperijos kariuomenei pagal generolo majoro Gustavo fon Numerso (*Gustav von Numers, Густав фон Нумерс*) įsakymą, 1768 m. rašė Polocko vaivadijos provianto komisaras Anupras Hlasko (*Onufry Hlasko*)¹².

Politiniai ir teisiniai interesai

Konkretūs bajorų interesai galėjo būti patys įvairiausi. Vis dėlto vyravo du pagrindiniai – politiniai ir ekonominiai, kurie tarpusavyje buvo itin susiję, o likusieji buvo asmeninio pobūdžio.

Laiškuose dažnai minėtos svarbiausios politinės, administracinės ir teisingumo vykdymo institucijos. Daug dėmesio sulaukdavo seimeliai. Nesigilinant į konkrečias politines peripetijas, galima teigti, kad seimelių (beje, ne tik Vilniaus, bet ir kitų pavietų) veikla būdavo nuolat sekama ir bent jau lakoniškai aptarinėjama bajorų laiškuose. 1722 m. Starodubo seniūnas Jonas Kazimieras Beganskis (*Jan Kazimierz Biegański*) rašė Vilkmėgės (dabar – Ukmergė) pavieto vaiksiui Pranciškui Morikonui (*Franciszek Morykoni*), esą nuo Vilniaus seimelio išrinkti Vilniaus pavieto pilies teismų pareigūnas (orig. *surogator*) Benediktas Volskis bei Inturkės seniūnas Pranciškus Tyzenhauzas, nuo Smolensko – Smolensko pavieto pakamaris Steponas Antanas Chrapovickis (*Stefan Antoni Chrapowicki*) bei Lietuvos referendoriaus Petro Valavičiaus Petiorų vėliavos leitenantas Valavičius, o Starodubo seimelis buvo nutrauktas. Taip pat buvo nusiųstas Sanguškų Ostrogo valdas minintis seimelio instrukcijos 47 punktą¹³. 1724 m. Žemaitijos vėliavininkas Antanas Gurskis Lietuvos lauko maršalui Povilui Sanguškai laiške rašė apie Vilniaus pavieto seimelį, pabrėždamas, kad gynė šio didiko interesus, bet konkurentai seimelį nutraukė¹⁴. 1750 m. Lietuvos maršalo teismų raštininkas

11 1759 m. vasario 9 d. Vilnius. Vilniaus žemės teismo raštininko Andriaus Abramovičiaus laiškas Lietuvos stovyklininkui Aleksandrui Mykolui Sapiegai, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 139, b. 3, l. 3.

12 1768 m. kovo 14 d. Vilnius. Polocko vaivadijos provianto komisaro Anupro Hlaskos laiškas Lietuvos lauko etmonui Aleksandrui Mykolui Sapiegai, LMAVB RS, f. 139, b. 1123, l. 6.

13 1722 m. rugpjūčio 22 d. Vilnius. Starodubo seniūno Jono Kazimiero Beganskio laiškas Ukmergės vaiksiui Pranciškui Morikonui, Archiwum Państwowe na Wawelu (toliau – Archiwum Państwowe), Archiwum Sanguszków (toliau – AS), Nr. 161/6, l. 137–141.

14 1724 m. rugsėjo 2 d. Vilnius. Žemaitijos vėliavininko Antano Gurskio laiškas Lietuvos lauko maršalkai Povilui Sanguškai, Archiwum Państwowe, AS, Nr. 4, l. 221.

Trojanas Filipovičius (*Trojan Filipowicz*) Mykolui Kazimierui Radvilai Žuvelei (?) pasakojo iš Vilniaus apie netrukus prasidėsiančius seimelius, teigė, kad informuos, kas bus išrinkti pasiuntiniais¹⁵. 1752 m. Vilniaus paseniūnis Tomas Kaveckis (*Tomasz Kawecki*) minėtajam Mykolui Kazimierui Radvilai Žuvelei siuntė Vilniaus seimelio instrukciją pasiuntiniams į Seimą¹⁶. Paminėjimų apie seimelius yra išties nemažai, tačiau dauguma jų nekonkretūs, neišsamūs, lakoniški.

Rašyta ne tik apie seimelių įvykius, bet ir apie jų užkulisius. Pvz., 1732 m. Antanas Hercykas (*Antoni Hercyk*) Merkinės seniūnui Antanui Kazimierui Sapiegai rašė, jog paruošė indus seimeliui: 10 alavo dubenų, 6 tuzinus alavo pusdubenių, 6 tuzinus alavo lėkščių, 3 tuzinus alavo šaukštų, 6 tuzinus medinių lėkščių, 3 tuzinus medinių šaukštų, 25 paprastas stiklines ir 28 molines taures¹⁷. Matyt, planuota gana prašmatni puota.

Pasakota ne tik apie seimelius, bet ir apie konfederacijas. Apie 1767 m. Vilniaus konfederacijos priėmimą, bandymus sujungti konfederaciją su Lietuvos Vyriausioju Tribunolu, nepavykusią Tribunolo pasiuntinių audienciją pas konfederacijos maršalą [Lietuvos arklidininką Mykolą Bžostovskį (*Michał Brzostowski*)], o vėliau vykusias derybas pietų pas jau minėtą generolą Gustavą fon Numersą metu laiškuose pasakojo M. Volotynovičius (*M. Wolotynowicz*)¹⁸.

Kartais būdavo minimos ir politinės derybos. Pvz., 1727 m. Lietuvos artilerijos generolas Kazimieras Leonas Sapiega minėtai savo būsimei žmonai Karolinai Teresei rašė, kad Vilniuje turėjo susitikti su neįvardytu aukštu Rusijos imperijos karininku, kuris važiavo per Vilnių iš Rygos¹⁹.

Politika išties itin siejosi su teise, ir atstovaudami valstybės bei pavietų teisinėse institucijose, derėdamiesi dėl vietų jose, didikai ir netgi vidutiniai bajorai sprendė savo, savo giminės ir politinės grupuotės įtakos klausimus. Teisė ir teisėsauga buvo svarbūs bajorų gyvenime. Išlikusios didelės apimties įvairių teismų knygos liudija, kad bajorai į Vilnių su skundais ar dokumentais, kuriuos reikėdavo patvirtinti teismuose, vykdavo nuolat. Todėl suprantama, kodėl viena iš nuolat besikartojančių temų laiškuose buvo teisminiai procesai. 1759 m. Braclavo vaivadienė Ona Sapiegaite Jablonowska (*Anna Jablonowska z Sapiehow*) dėdei,

15 1750 m. birželio 20 d. Vilnius. Lietuvos maršalo teismų raštininko Trojano Filipovičiaus laiškas Vilniaus vaivada Mykolui Kazimierui Radvilai Žuvelei, AGAD, AR V, Sygn. 3745, l. 7.

16 1752 m. rugsėjo 10 d. Vilnius. Vilniaus paseniūnio Tomo Kaveckio laiškas Lietuvos didžiajam etmonui Mykolui Kazimierui Radvilai Žuvelei, AGAD, AR V, Sygn. 6544/I, l. 54.

17 1732 m. liepos 28 d. Vilnius. Antano Hercyko laiškas Merkinės seniūnui Antanui Kazimierui Sapiegai, LMAVB RS, f. 139, b. 1086, l. 32.

18 1767 m. liepos 2 d. Vilnius. M. Volotynovičiaus laiškas Lietuvos instigatoriui Mikalojui Lopacinskiui (?), LVIA, f. 1135, ap. 14, b. 26, l. 140–141; 1767 m. liepos 4 d. Vilnius. M. Volotynovičiaus laiškas Lietuvos instigatoriui Mikalojui Lopacinskiui (?), *Ibid.*, l. 142; 1767 m. liepos 10 d. Vilnius. M. Volotynovičiaus laiškas Lietuvos instigatoriui Mikalojui Lopacinskiui (?), *Ibid.*, l. 143.

19 1727 m. kovo 2 d. Vilnius. Lietuvos artilerijos generolo Kazimiero Leono Sapiegos laiškas Lietuvos kancleraitei Karolinai Radvilaitei, Zakład Narodowy, f. 103, Teka XIV/114, b. 1994, Nr. 2066, De 9735.

Lietuvos pakancleriui Mykolui Sapiegai, minėjo, kad „buvimas Vilniuje daro mane teisinių interesų naujienų dalyve“²⁰. Matyt, taip jautėsi daugelis bajorų, į sostinę atvykusių dėl minėtų priežasčių.

Kai kada nebuvo aišku, į kurį teismą kreipėsi bajorai. Pvz., 1728 m. Kristupas Gizbertas-Studnickis (*Krzysztof Gizbert-Studnicki*) rašė vienam pagrindinių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės evangelikų reformatų globėjų – Starodubo pavieto vėliavininkui Mykolui Lanevskiui Volkui (*Michał Łaniewski Wolk*), kad laukia atvykstant Jokūbo Zelionackio (*Jakub Zelionacki*), kuriam bus galima įteikti svarbius dokumentus (orig. *cedula*) prie teismo bylos su metropolitu²¹.

Turbūt daugiausia bajorų laiškuose iš Vilniaus būdavo aptarinėjamas Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas. Beje, galima pastebėti, kad kadencijų Naugarduke ar Minske metu apie šį teismą informacijos laiškuose kur kas mažiau.

Išliko Tribunolo maršalų laišku. Pvz., 1750 m. Rečycos seniūnas, Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo maršalas Albrechtas Radvila, laiške Lietuvos didžiajam etmonui Mykolui Kazimierui Radvilai Žuvelei pasakojo apie Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo veiklą, bylų eigą²². Rašė bei savo įspūdžius pasakojo ir šios institucijos teisėjai. 1772 m. Tribunolo teisėjas Ignotas Lenkevičius laiške Lietuvos pakancleriui Mykolui Antanui Sapiegai konstatavo, kad Lietuvos Vyriausiajame Tribunole teismo procesai visai stabdomi ir jis nežinantis, kada bus išspręsti jiems rūpimi klausimai²³.

Dažniausiai būdavo minimos Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sesijos ir jų metu nagrinėtos bylos bei kiti įvykiai. Pvz., 1718 m. Lietuvos didysis etmonas Liudvikas Pociėjus laiške komentavo Vilniaus gyvenimą, teigė, kad Vilniaus vaivada Kazimieras Jonas Povilas Sapiega, apie kurį visi galvojo, kad jis jau miręs, atėjo į Tribunalą ir konkuravo [dėl maršalo pareigybės?] su Vitebsko kaštelionu Marcijonu Oginskiu. Tai, anot laiško autoriaus, buvo pagrindinis įvykis²⁴. 1757 m. Lietuvos lauko etmonas ir Vilniaus kaštelionas Mykolas Masalskis rašė Augustui III, esą jis džiaugiasi įvykėdęs karaliaus įsakymą [tiesa, nepaaiškino kokį²⁵], pasakojo, kad

20 „Bawienie się dotąd w Wilnie moie uczastniczką mi czyni wiadomosci prawnych interesow [...]“, 1759 m. rugpjūčio 25 d. Vilnius. Braclavo vaivadienės Onos Jablonovskos (Sapiegaitės) laiškas dėdei, Lietuvos pakancleriui Mykolui Sapiegai, Zakład Narodowy, f. 103, Teka XIX/144, Nr. 2848, De 9740.

21 1728 m. rugpjūčio 13 d. Vilnius. Kristupo Gizberto-Studnickio laiškas Starodubo pavieto vėliavininkui Mykolui Lanevskiui Volkui, LMAVB RS, f. 40, b. 120, l. 35.

22 1750 m. rugpjūčio 10 d. Rečycos seniūno, Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo maršalo Albrechto Radvilos, laiškas dėdei, Vilniaus vaivadaui Mykolui Kazimierui Radvilai Žuvelei, AGAD, AR IV, Sygn. 14, l. 23.

23 1772 m. birželio 15 d. Vilnius. Ignoto Lenkevičiaus laiškas Lietuvos pakancleriui Mykolui Antanui Sapiegai, LMAVB RS, f. 139, b. 2476, l. 16.

24 1718 m. gegužės 8 d. Vilnius. Lietuvos didžiojo etmono Liudviko Pociėjaus laiškas Lenkijos didžiajam maršalui Juozapui Vandalinui Mnišekui, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Rękopisów, Archiwum Mniszchów, Nr. 2652 I, Mf 1445, l. 29–30.

25 Didikai iš valdovo gaudavo prašymus paremti jo pasirinktą asmenį Tribunolo rinkimuose. Taip pat savo dalyvavimu Tribunolo atidarymo metu jie turėjo užtikrinti rimtį ir ramybę (suprantant,

Lietuvos Vyriausiasis Tribunalas sėkmingai pradėjo savo veiklą. Laiške jis rašė apie teismo eigą, minėjo, kad Vilniaus žemės teismo raštininko Andriaus Abramovičiaus byla sprendžiama pagal pono [t. y. karaliaus] valią²⁶. 1773 m. Lietuvos vaiksio Mikalojaus Tado Lopacinskio (*Mikołaj Tadeusz Łopaciński*) laiške Lietuvos lauko etmonui Aleksandriui Mykolui Sapiegai minėjo, kad jis atvyko į Tribunalo pradžią, tačiau „Tribunolas mums sužibo, bet iškart ir užgeso“, leista tik maršalą išrinkti. Pasiuntiniai jau išvažinėjo. Laiške Mikalojus Tadas Lopacinskis minėjo pokalbį su maršalu [Mažųjų Dirvėnų tėvūnu Stanislovu Tiškevičiumi]. Maršalas išreiškė viltį, kad netrukus Tribunalo veikla atsinaujins²⁷.

Beje, kai kurie bajorai, netgi didikai laiškuose nepamiršdavo pabrėžti, kam tarnaujantys teismo procesų metu. Pvz., 1727 m. Mstislavlio (dabar – Mscislavas) kaštelionas ir Tribunalo maršalas Kristupas Dominykas Puzinas laiške Lenkijos didžiam maršalui Juozapui Vandalinui Mnišekui (*Józef Wandalin Mniszek*) rašė, kad vadovaudamas posėdžiams tarnaujās šio didiko interesams²⁸.

Minėti ir kiti teismai. 1749 m. Petras Strumilas Petraškevičius (*Piotr Strumil Pietraszkiewicz*) laiške Lietuvos stovyklininkui Aleksandriui Mykolui Sapiegai pasakojo apie Iždo tribunolą, Leono Igelštriomo (*Leon Igelström*) skundą šiame teisme²⁹. 1754 m. tas pats Petras Strumilas Petraškevičius Minsko pavieto medžiokliui Adomui Chmarai vėl rašė apie Iždo tribunolą, tiesa, ne apie jo eigą, o tiesiog siuntė savo patronui sprendimą Piotrovskių (*Piotrowscy*) ir Loikų (*Łojkowie*) byloje³⁰.

1767 m. Jonas Antanas Jankevičius rašė Lietuvos instigatoriui Adomui Chmarai apie konfederacijos teismo darbą, jame nagrinėtas bylas, minėjo apie tuo metu vykusį procesą tarp Lietuvos raštininko Antano Mykolo Paco ir Pažaislio kamaldulių³¹.

kad Tribunalo atidarymai dažnai buvo audringi dėl didikų grupuočių kovų), kuri buvo reikalinga teismui pradėti savo darbą. Už šį pastebėjimą esu dėkingas istorikui Adamui Stankevičiui.

26 1757 m. balandžio 29 d. Vilnius. Lietuvos lauko etmono ir Vilniaus kašteliono Mykolo Masalskio laiškas Augustui III, Sächsisches Hauptstaatsarchiv Dresden, 10026, Geheimes Kabinett, Loc. 2098/23, l. 33.

27 „[...] Trybunał nam błysnoł, y zgasł zarazem, pozwolono tyłko obracć marszałka, ale sądow rozpocząc niedano, odwołano za tym one ad imam Juny [...] deputaci poroziezdzali; y sam marszałek *reversus pro ima sequentis*, z nadzieją /:jak mi mowil:/ze się spodziewa na owczas rozpoczęcia aktualnych sądow [...]“; 1773 m. gegužės 17 d. Vilnius. Lietuvos vaiksio Mikalojaus Tado Lopacinskio laiškas Lietuvos lauko etmonui Aleksandriui Mykolui Sapiegai, LMAVB RS, f. 139, b. 2557, l. 43.

28 1727 m. balandžio 28 d. Vilnius. Mstislavlio kašteliono ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunalo maršalo Dominyko Puzino laiškas Lenkijos didžiam maršalui Juozapui Vandalinui Mnišekui, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Rękopisów, Archiwum Mniszchów, 2701 I, Mf 1456, l. 63.

29 1749 m. rugsėjo 9 d. Vilnius. Petro Petraškevičiaus laiškas Lietuvos stovyklininkui Aleksandriui Mykolui Sapiegai, Zakład Narodowy, f. 103, Teka XV/78, Nr. 2180, De 9736.

30 1754 m. birželio 10 d. Vilnius. Petro Strumilo Petraškevičiaus laiškas Minsko pavieto medžiokliui Adomui Chmarai, Biblioteka Jagiellońska, Oddział Rękopisów, Korespondencja Adama Chmary (toliau – Biblioteka Jagiellońska), Rkp. 6638 II, t. 7, l. 83.

31 1767 m. liepos 27 d. Vilnius. Jono Antano Jankevičiaus laiškas Lietuvos instigatoriui Adomui Chmarai, Biblioteka Jagiellońska, Rkp. 6646 II, t. 15, l. 109–110.

Pilies teismų posėdžiai minėti retai. Pvz., 1760 m. Vilniaus pavieto tiltininkas Tadas Savanevskis (*Tadeusz Sawaniewski*) rašė apie Iždo tribunolą, jame paskelbtus Apso seniūno Jono Cechanoveckio (*Jan Ciechanowiecki*) protestus bei minėjo pilies teismą³². Matyt, palyginti nedidelis minėtų teismų veiksmingumas ir prestižas lėmė, kad apie šiuos teismus laiškuose informacijos trūksta. Kita vertus, jie nuolat funkcionavo ir į juos kreiptasi dažnai.

Bajorams buvo aktualu ne tik teismai, bet ir nusikaltimai bei įkalinimai. Tai suprantama – skundų dėl bajorų nusikaltimų skaičius Vilniuje ištis buvo didelis per visą tyrimo laikotarpį, ir tai negalėjo neatsispindėti korespondencijoje.

1750 m. Mozyriaus pavieto vaisksis Mykolas Jelenski (*Michał Jeleński*) Lietuvos didžiajam kancleriui Jonui Frydrichui Sapiegai pasakojo apie smurtą vykstant Lietuvos Vyriausiajam Tribunolui. Laiške rašyta, kaip Tribunolo vėliavos leitenantas [Antanas?] Savickis kanauninko Karolio Karpio mūriniame name susimušė su Hrebnickiu (*Hrebnicki*) ir Abrampolskiu (*Abrampolski*), vėliau su Korsaku, bet gavo atkirtį. Po to Valkavisko pavieto pasiuntinys į Tribunolą [Petras] Savickis su Tribunolo vėliavos kareiviais atakavo kanauninko namą. Puolimas tęsėsi daugiau nei valandą, išlaužę vartus ir duris, jie įsiveržė į namo kambarius, ieškojo savo brolio „skriaudikų“, bet jų nerado, keikė kanauninką ir visus kanauninkus. Mykolas Jelenski pasakojo, kad nieko neįtarta minėtojo kanauninko namų šeimininko duktė Petro Savickio įsakymu buvo suimta ir uždaryta į Tribunolo kordegardiją (sargybinę patalpą)³³. Lietuvos iždo kasininkas Benediktas Važinskis (*Benedykt Ważyński*) rašė apie tai, kad susitikinėjo su bokšto kalėjime kalinčia Rože Piščalova (*Roza Piszczalowa*), pasakojo, kad ji be didesnio vargo gali išeiti [iš rūsio] į viršų, konstatavo, kad ji sveika ir linksma³⁴.

Bajorams rūpėjo ne tik nusikaltimai ir baudmės, bet ir dokumentai, kurių ieškota teismų ar privačiuose archyvuose. Pvz., 1720 m. Zigmantas Jurševičius (*Zygmunt Jurszewicz*) Bludienio seniūnieni Cecilijai Chodkevičienei rašė, kad pilies teismo medžiagoje rado sau reikiamų dokumentų³⁵. 1742 m. J. Malčevskis (*J. Malczewski*) minėjo Lietuvos virtuvininkui Aleksejui Duninui (*Aleksej Dunin*) apie tai, kad siuntė teismo sprendimą dėl Balbieriškio valdų, o dėl bylos su Sapiegomis reikia archyve ieškoti inventorių³⁶. 1743 m. Lydos pavieto raikytojas Jurgis

32 1760 m. kovo 30 d. Vilnius. Vilniaus pavieto tiltininko Tado Savanevskio laiškas Lietuvos didžiajam etmonui Mykolui Kazimierui Radvilai Žuvelei, AGAD, AR V, Sygn. 13970, l. 1.

33 1750 m. liepos 23 d. Vilnius. Mozyriaus vaiskio Mykolo Jelenski laiškas Lietuvos didžiajam kancleriui Jonui Frydrichui Sapiegai, Archiwum Państwowe, Archiwum młynowski Chodkiewiczów (toliau – ACh), Nr. 1007, l. 459–460.

34 1765 m. liepos 2 d. Vilnius. Lietuvos iždo kasininko Benedikto Važinskio laiškas nežinomam adresatui, LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 99, l. 83.

35 1720 m. rugpjūčio 26 d. Vilnius. Zigmanto Jurševičiaus laiškas Bludienio seniūnieni Cecilijai Chodkevičienei, Archiwum Państwowe, ACh, Nr. 212, l. 129–131.

36 „[...] trzebaby kwerendowac *in archivo* inwentarzew aby była *plena convitio* JWJP. P. Sapiehow [...]“ 1742 m. rugpjūčio 24 d. Vilnius. J. Malčevskio laiškas Lietuvos virtuvininkui Aleksejui Duninui, Archiwum Państwowe, AS, Nr. 388/6, l. 53.

Antanas Juodka (*Jerzy Antoni Jodko*) rašė, kad vyko į Vilnių ieškoti Tribunolo aktų įrašų knygoje dokumentų apie Balbieriškio valdas³⁷.

Ekonominiai interesai

Laiškuose taip pat dažnai būdavo minimos ekonominio pobūdžio problemos: skolos, sandoriai, mokesčiai, maitai, namų statyba. Šios temos bajorams buvo itin svarbios. Iš esmės šių interesų neįmanoma visiškai atskirti nuo politinių-teisinių, nes bajorai, pirkdami ir parduodami nuosavybę, mokėdami ar nukeldami skolų grąžinimo terminą, siekė ir ekonominės galios ar bent jos *status quo* išlaikymo Vilniaus mieste bei visoje šalyje.

Laiškuose nuolat buvo užsimenama apie skolas. Pvz., 1756 m. Gardino pilies raštininkas Juozapas Felicijonas Boufalias (*Józef Felicjan Bouffal*) savo laiške Pūnios seniūnui Mykolui Ksaverui Sapiegai minėjo, kad siekė pasiskolinti pinigų, bet Vilniuje nebuvo iš ko³⁸.

Ne ką rečiau korespondencijoje iškildavo mokesčių klausimas. 1762 m. Vilniaus pilininkas Antanas Gerasalt Tovianskis (*Antoni Gieralt Towiański*) laiške Mykolui Kazimierui Radvilai Žuvelei pasakojo apie gėralų mokesčio sumokėjimą Vilniuje³⁹.

Prekybos interesai taip pat buvo svarbūs į Vilnių atvykstantiems bajorams. 1752 m. Radvilų ekonomijos valdytojas ir Vilniaus paseniūnis Tomas Kaveckis savo laiškuose rašė, kaip rūpinosi Radvilų pavaldiniais. Jis laiške Mykolui Kazimierui Radvilai Žuvelei užstojo pastaruosius, kai jiems neįvardyti pareigūnai trukdė prekiauti sostinėje. Kunigaikštis atrasė, jog iš jų niekas neturi jokios teisės reikalauti gėralų mokesčio⁴⁰. 1753 m. Tomas Kaveckis informavo, kad gatvė prie Malūnų buvo balota, tad nelabai tiko pardavinėti kviečius, todėl jis ją išgrindęs už savo lėšas⁴¹.

Statybos, nuosavybės pirkimas ir jos išlaikymo rūpesčiai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinėje ir jos priemiesčiuose taip pat dažna laiškų tema. 1738 m. Trakų kaštelionas Antanas Sapiega Karolinai Radvilaitei Jablonovskai (*Karolina Jablonowska z Radziwillów*) laiške pasakojo apie arsenalo reikalus. Vėliau didikas prašė ąžuolo medieną ir storlentes leisti paimti ponui Seliavai (*Sielawa*) ar kam nors kitam, nes jos gali praversti restauruojant Antakalnio rūmus⁴². Tomo

37 1743 m. gegužės 30 d. Vilnius. Lydos pavieto raikytojo Jurgio Jodkos laiškas Lietuvos didžiajam maršalui Povilui Sanguškai, Archiwum Państwowe, AS, Nr. 285/1, l. 241.

38 1756 m. spalio 9 d. Gardino pilies raštininko Juozapo Felicijono Boufalo laiškas Pūnios seniūnui Mykolui Ksaverui Sapiegai, LMAVB RS, f. 139, b. 326, l. 10.

39 1762 m. balandžio 22 d. Choinikai. Vilniaus pavieto pilininko Antano Geraldo Tovianskio laiškas Vilniaus vaivada Mykolui Kazimierui Radvilai Žuvelei, AGAD, AR V, Sygn. 16372, l. 25.

40 1752 m. sausio 23 d. Vilnius. Vilniaus paseniūnio Tomo Kaveckio laiškas Lietuvos didžiajam etmonui Mykolui Kazimierui Radvilai Žuvelei, AGAD, AR V, Sygn. 6544/I, l. 29.

41 1753 m. sausio 1 d. Vilnius. Vilniaus paseniūnio Tomo Kaveckio laiškas Lietuvos didžiajam etmonui Mykolui Kazimierui Radvilai Žuvelei, *Ibid.*, l. 67.

42 1738 m. birželio 6 d. Merkinė. Trakų kašteliono Antano Sapiegos laiškas Karolinai Radvilaitei Jablonovskai, Zakład Narodowy, f. 103, Teka XVII/42, b. 2139, Nr. 2449, Dc 9738.

Kavecko ir Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės susirašinėjime klientas nuolat informuodavo apie Kardinalijos rūmų Pilies gatvėje ir Radvilų rūmų Vilniaus gatvėje daromą remontą bei perstatymus XVIII a. 6-ajame dešimtmetyje. Tomas Kaveckis nuolat informuodavo apie nuveiktus darbus, prašė pinigų medžiagoms, vis žadėdamas, kad netrukus ponas įsikurs suremontuotuose rūmuose, o didikas beveik visada sutikdavo išlaidas patenkinti⁴³.

Kai kada laiškuose iš Vilniaus atsispindėdavo asmeniniai bajorų prašymai dėl nuosavybės. Pvz., 1772 m. į Mieląjį Poną Vilniaus vaivadą Karolį Stanislovą Radvilą kreipėsi jau minėto Tomo Kaveckio žmona Konstancija Kavecka (*Konstancja Kawecka*). Laiške moteris pasakojo, kad turi daug vaikų, kuriems vyras negali suteikti išsilavinimo, taip pat prašė pagalbos, nes jiems grėsė būti iškeltiems iš mūrinio namo, kuriame jie turėjo būstą⁴⁴.

Bajorams buvo svarbu jų kaimynų (o galbūt ir konkurentų) nuosavybės reikalai. Motiejus Havrylovičius (*Maciej Hawryłowicz*) 1732 m. rašė, kad ponas Vilniaus pakamaris [Mykolas Jonas Tyzenhauzas] pasistatė dvarelį šalia plytinės ir ten jau yra priimtas į tarnybą ūkvedys (*gospodarz*)⁴⁵.

Korespondencijoje pasakota apie pirktas prekes ir paslaugas, suteiktas mieste. 1729 m. Sapiegų klientas Antanas Hercykas Merkinės seniūnui Antanui Kazimierui Sapiegai rašė, kad vyno statinę už 28 talerius pirkto kreditu pas miesto pirklių Minkevičių⁴⁶. Vėliau jis minėjo, kad Antano Kazimiero Sapiegos sutuoktinė [Teresė Sapiegienė] ieškojo Vilniuje dantų gydytojo pagalbos, bet tokio žmogaus nerado⁴⁷. 1730 m. artilerijos generolo Kazimiero Leono Sapiegos pavaldinys, jau minėtas Motiejus Havrylovičius, rašė patronui, kad dėl jo prašymų nupirkti avižų ir užpildyti svirnius turėjęs keblumą, nes avižų niekur nepavyko gauti. Jis svarstė, jog reikėtų nebent pirkti statinėmis Rotušės aikštėje. Tada būtų galima per keletą kartų jomis apsirūpinti. Dar jis minėjo, kad vytinėmis netrukus turės būti atgabenti šautuvai⁴⁸. Tikėtina, jog tai buvo susiję su kariuomenės (artilrijos) aprūpinimu.

Bajorai, būdami Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinėje, rašydavo apie savo ar savo patronų valdas – kaimo, miestelio erdvės interesus, nes ten jie būdavo sprendžiami. Pvz., 1729 m. minėtas Sapiegų klientas Antanas Hercykas Merkinės

43 Tokių laišku išties daug, todėl kiekvieno cituoti neverta, žr. AGAD, AR V, Sygn. 6544/I.

44 1772 m. rugpjūčio 14 d. Vilnius. Konstancijos Kaveckos laiškas Mielajam Ponui Vilniaus vaivada Karoliui Stanislovui Radvilai, AGAD, AR V, Sygn. 6543, l. 11.

45 1732 m. rugsėjo 21 d. Vilnius. Motiejus Havrylovičiaus laiškas Lietuvos artilerijos generolui Kazimierui Leonui Sapiegai, LMAVB RS, f. 139, b. 967, l. 13.

46 1729 m. gruodžio 13 d. Vilnius. Antano Hercyko laiškas Merkinės seniūnui Antanui Kazimierui Sapiegai, *Ibid.*, b. 1086, l. 1.

47 1729 m. gruodžio 19 d. Vilnius. Antano Hercyko laiškas Merkinės seniūnui Antanui Kazimierui Sapiegai, *Ibid.*, l. 2.

48 1730 m. spalio 8 d. Vilnius. Motiejus Havrylovičiaus laiškas Lietuvos artilerijos generolui Kazimierui Leonui Sapiegai, *Ibid.*, b. 967, l. 3–3v.

seniūnui Antanui Kazimierui Sapiegai rašė, kad Vilniuje surado žmogų laikrodininką, kuris apsiimtų pataisyti Merkinės rotušės laikrodį⁴⁹. 1730 m. Mykolas Hermanas Merkinės seniūnui Antanui Kazimierui Sapiegai užsiminė apie Lavoriškių ir Rokantiškių seniūnijose vykusius žemių matavimus, malūną, užtvanką žuvims gaudyti⁵⁰.

1750 m. privilegijų Sekeržycų (šiandieninė Baltarusija) valdoms į Vilnių atvyko ieškoti minėtasis Mykolas Jelenskis⁵¹. 1757 m. Gardino pilies raštininkas Juozapas Felicijonas Boufalas rašė apie Punios seniūnijos reikalus, aiškino, kad reikia vykti į Slanimą, rengiamą sandorį, taip pat perspėjo, kad Rusijos imperijos kariuomenė stovyklauja Sapiegų valdose, liepia gyventojams tiekti maistą ir pašarą, tačiau už juos atsiskaito pinigais⁵². Taigi dažnai kelionės į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinę priežastimi tapdavo kaimo ar miestelio ekonominiai interesai.

Bendro pobūdžio ir asmeninė informacija apie Vilniaus gyvenimą.

Kultūros naujienos

Bajorai, ir ypač didikai buvo suinteresuoti gauti kuo daugiau žinių apie tai, kas dedasi Vilniuje. Vilnius buvo erdvė, kurioje nuolat viešėdavo daug bajorijos elito narių, tad kai kada laiškuose minima, kad tiesiog vykta susitikti su kai kuriais asmenimis, o ir susitikus atsitiktinai – aptarti reikalus. Į Vilnių taip pat vykta ir sužinoti naujienų. Žinoma, kartais susiklostydavo ir tokia situacija, kokią laiške Lenkijos didžiajam etmonui Adomui Mikalojui Seniavskiui 1720 m. minėjo Jonas Tiškevičius – esą Vilniuje jokių ypatingų naujienų nėra⁵³.

Kaip jau rašyta, apie Vilniaus įvykius nuolat informuodavo čia apsilankę bajorai. Tokių panoramų epistolarikoje gausu ir kai kurie kelių temų laiške aprašymo pavyzdžiai jau paminėti tekste. Apie 1749 m. Lietuvos išdo tribunolą, didikų ir bajorų tarpusavio sandorius, jų atvykimą ir išvykimą iš sostinės laiškuose išsamiai aprašė Lietuvos išdo kasininkas Benediktas Važinskis nežinomam adresatui⁵⁴. 1756 m. Petras Strumilas Petraškevičius rašė Minsko pavieto pataurininkui Adomui Chmarai apie tribunolą ir apie kitas Vilniaus naujienas. Pvz., jis pasakojo, kaip

49 1729 m. gruodžio 19 d. Vilnius. Antano Hercyko laiškas Merkinės seniūnui Antanui Kazimierui Sapiegai, *Ibid.*, b. 1086, l. 2.

50 1730 m. liepos 1 d. Vilnius. Mykolo Hermano laiškas Merkinės seniūnui Antanui Kazimierui Sapiegai, *Ibid.*, b. 1075, l. 1.

51 1750 m. liepos 11 d. Vilnius. Mozyriaus vaiskio Mykolo Jelenskio laiškas Lietuvos didžiajam kancleriui Jonui Frydrichui Sapiegai, Archiwum Państwowe, ACh, Nr. 1007, l. 462.

52 1757 m. balandžio 25 d. Vilnius. Gardino pilies raštininko Juozapo Felicijono Boufalo laiškas Punios Mykolui Ksaverui Sapiegai, LMAVB RS, f. 139, b. 326, l. 15–16.

53 1720 m. balandžio 13 d. Vilnius. Jono Tiškevičiaus laiškas Lenkijos didžiajam etmonui Adomui Mikalojui Seniavskiui, Biblioteka Książąt Czartoryskich, Oddział listów, t. 217, Rkp. 5972 III, l. 458v.

54 1749 m. rugsėjo 18 d. Vilnius. Lietuvos išdo kasininko Benedikto Važinskio laiškas nežinomam adresatui, LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 99, l. 59–60; 1749 m. rugsėjo 17 d. Vilnius. Lietuvos išdo kasininko Benedikto Važinskio laiškas nežinomam adresatui, *Ibid.*, 73–73v.

Pacas buvo pietauti pas tribunolo maršalą [Jurgį Flemingą (*Jerzy Flemming*)], ir aprašė jų diskusiją apie sveikatą. Petras Strumilas Petraškevičius pranešė, kad Lietuvos lauko etmonas [Mykolas Juozapas Masalskis] dar yra sostinėje, nes bando sutaikyti Lietuvos referendorių [Antaną Tada Pšezdeckį (*Antoni Tadeusz Przewdziecki*)] ir Ivanovskį (*Iwanowski*)⁵⁵. 1757 m. apie tribunolo eigą, Rusijos imperijos kariuomenę Vilniuje greičiausiai Gurskių giminės atstovui pasakojo Timinskis. Jis informavo, kad kariuomenė pasitraukė, liko tik keliasdešimt kareivių prie sandėlių⁵⁶. 1772 m. Vilniuje apsilankęs Lietuvos vaiksikas Mikalojus Tadas Lopacinskis minėjo, kad Vilniuje, kaip visur krašte, neišgirdo nieko kito, o tik dažnus žmonių dejavimus dėl to, kad reikia pristatyti pašarus žirgams ir maisto produktus (orig. *prowiant*) [Rusijos imperijos (?)] kariuomenei⁵⁷.

1746 m. minėtas Benediktas Vžinskis, laiške nežinomam adresatui (greičiausiai kažkuriam iš Gurskių) rašė, kad būdamas dėkingas už atgautą sveikatą bazilijonams įteikė sidabrinus votus, paminėjo ir tai, jog to vizito metu Vilniuje jam dingo kepurė⁵⁸.

Moterų laiškuose būdavo nuorodų ir apie madas. Pvz., 1728 m. Šemetienė pasakojo ne tik apie tribunolo eigą, bet ir detalai aprašė, kaip buvo apsirengusi Lietuvos pataurininienė Ona Krišpininova-Kiršenšteino (Anna Krzyszpina-Kierszensztejnowa). Anot moters, ji buvo susirišusi plaukus juodu akso-miniu kaspiniu, ant kaktos turėjo languotą kepuraitę, kaklaskarę pagal vokiškų marškinių madą⁵⁹.

Kartkartėmis rašoma ir apie pramogas sostinėje. Pvz., 1754 m. minėtas Petras Strumilas Petraškevičius pasakojęs apie teismus, savo ambicijas dėl Rečycos pavieto tiltininko pareigybės, paminėjo ir ypatingus fejerverkus, kuriuos matęs Vilniuje⁶⁰.

Vilniaus meno ir kultūros naujienų laiškuose randama mažai. Iš šios temos rasti vos keli laišakai, kuriuose minimi Vilniuje gauti ir siųsti neįvardyti laikraščiai. Pvz., 1728 m. Lietuvos Brastos pavieto išdininkas Mikalojus Ursinas Davainis (*Mikolaj Ursyn Dowojna*) rašė Merkinės seniūnui Antanui Kazimierui Sapiegai,

55 1756 m. gegužės 24 d. Vilnius. Petro Strumilo Petraškevičiaus laiškas Minsko pavieto pataurininikiui Adomui Chmarai, Biblioteka Jagiellońska, Rkp. 6640 II, t. 9, l. 44.

56 1757 m. rugsėjo 2 d. Vilnius. Timinskio laiškas nežinomam adresatui, LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 101, l. 23–24.

57 1772 m. kovo 9 d. Vilnius. Lietuvos vaiksiko Mikalojaus Tado Lopacinskio laiškas Lietuvos pakancleriui Mykolui Antanui Sapiegai, LMAVB RS, f. 139, b. 2557, l. 31.

58 „Bez czapki kłaniam sciskaiąc stopy W°WMD bo iako oddawał votum za zdrowie W°WMDa u OO bazylianow w Wilnie czapkę mi zginęła“, 1746 m. spalio 21 d. Merkinė prie Vilniaus. Lietuvos izdo kasininko Benedikto Vžinskio laiškas nežinomam adresatui, LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 99, l. 72–72v.

59 „[...] z czarną zwionską aksamitną na czele kornet kratkowy doszwiadczony kolnierzyk na kształt koszuli niemieckej miała na sobie, a miny cudowney powagi [...]“, 1728 m. rugpjūčio 3 d. Vilnius. Šemetienės laiškas Lietuvos didžiajai maršalienei Marijonai Sanguškienei (?), Archiwum Państwowe, AS, Nr. 387/8, l. 181–182.

60 1754 m. rugpjūčio 5 d. Vilnius. Petro Strumilo Petraškevičiaus laiškas Minsko pavieto medžiokliui Adomui Chmarai, Biblioteka Jagiellońska, Rkp. 6638 II, t. 7, l. 146v.

jog jam iš Vilniaus siunčia laikraščius⁶¹. Apie tai, kad siunčia Vilniaus laikraščius, 1754 m. rašė ir Lietuvos pakancleris Mykolas Antanas Sapiega savo sūnėnui Mykolui Ksaverui Sapiegai⁶². 1765 m. Mstislavlio kaštelionienė Ona Tiškevičienė pastebėjo, kad Vilniaus laikraščius sunku gauti⁶³. Nedažnas kultūros naujienų paminėjimas rodo, kad tai nebuvo itin svarbus į Vilnių atvykstančių bajorų interesas. Tai nereiškė, kad bajorai kultūra visai nesidomėjo, tiesiog šiame šaltinyje apie tai rašoma gana nedaug.

Apibendrinimas

Galima teigti, kad bajorų interesai, atsispindėję privačioje korespondencijoje, dažniausiai buvo įvairiapusiai ir daugialypiai. Netgi trumpuose laiškuose aiškėja, kad politiniai-teisiniai interesai derinti su ekonominiais. Kol kas sunku svarstyti apie mentales bajorų nuostatas. Tačiau interesų hierarchija gana aiški. Bajorų pasauliečių laiškuose aiškiai vyrauja temos, susijusios su politika, laiškuose aptarinėti seimeliai, konfederacijos, politinės derybos. Aktualūs buvo ir teisiniai klausimai. Daugiausiai būdavo aprašomas Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas, rečiau kiti teismai – Lietuvos išdo tribunolas, pilies, konfederacijos, taip pat nusikaltimai bei bausmės Vilniuje, teisinių dokumentų paieškos sostinėje. Svarbūs buvo ekonominiai klausimai: skolos, mokesčiai, sandoriai, prekyba, nuosavybė. Informacijos poreikis buvo nemažas, ir bajorai patronams, o kartais ir tiesiog artimiesiems, giminėms neretai siųsdavo išsamias Vilniaus bajorų gyvenimo panoramas bei kitų sostinės įvykių aprašymus. Užtat žinių apie kultūros ir meno įvykius labai trūksta. Matyt, tai nebuvo itin svarbūs bajorų interesai arba šiame šaltinyje apie juos daugiau nutylima. Laiškai parodo, kad bajorai nesijautė mieste svetimi. Jie čia jautėsi šeimininkais. Bet kuriuo atveju šis tekstas – tik vienas pirmųjų žingsnių į bajorų korespondencijos XVIII a. tyrimus. Ši tema perspektyvi ir būtini tolesni tyrinėjimai.

61 1728 m. liepos 4 d. Vilnius. Lietuvos Brastos išdininko Mikalojaus Ursino Davainio laiškas Merkinės seniūnui Antanui Kazimierui Sapiegai, LMAVB RS, f. 139, b. 1458, l. 41v.

62 1754 m. vasario 25 d. Vilnius. Lietuvos pakanclerio Mykolo Antano Sapiegos laiškas Pūnios seniūnui Mykolui Ksaverui Sapiegai, *Ibid.*, b. 4044, l. 20.

63 1765 m. kovo 24 d. Vilnius. Mstislavlio kaštelionienės Onos Tiškevičienės laiškas Lietuvos instigatoriui Mikalojui Lopacinskiui, LVIA, f. 1135, ap. 14, b. 15, l. 160.

Literatūra

- Burba Domininkas, Portretinės marginalijos XVIII ir XIX amžių Lietuvos bajorų korespondencijoje, in: *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 291–306.
- Burba Domininkas, Vieno karinio konflikto atspindžiai. Iš Stanislovo Vitanovskio korespondencijos, in: *Darbai ir dienos. Lietuvos istorija: XVIII amžius*, 2004, Nr. 37, p. 181–186.
- Karvelis Deimantas, Laiškas kaip komunikacijos priemonė Radvilų Biržų kunigaikštystėje XVI a. pabaigoje – XVII a. pirmoje pusėje, in: *Lituanistica*, 1999, Nr. 1, p. 3–30.
- Ragauskienė Raimonda, Valdovas ir didikas: Žygimanto Augusto ir Mikalojaus Radvilos Rudojo 1546–1572 m. komunikacijos modelis jų korespondencijos šviesoje, in: *Lituanistica*, 1998, Nr. 2, p. 13–41.
- Urbaitytė Rita, Kaip sklido naujienos? Informacijos tiekėjai LDK didikams, in: *Darbai ir dienos. Lietuvos istorija: XVIII amžius*, 2004, t. 37, p. 37–46.
- Urbaitytė Rita, Lietuvos jėzuitų vaidmuo naujienų perdavimo procese XVIII a., in: *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas / Jesuits in Lithuania (1608–2008): life, work, heritage*, Lietuvos jėzuitų provincija, Lietuvos nacionalinis muziejus, sudarė Neringa Markauskaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012, p. 219–231.
- Urbaitytė Rita, Radvilų korespondentai XVIII amžiaus pirmojoje pusėje, in: *Knygotyra*, 2009, t. 53, p. 38–56.

INTERESTS OF NOBLES IN 18TH C. VILNIUS ACCORDING TO THE DATA OF PRIVATE CORRESPONDENCES

DOMININKAS BURBA

In 18th century Vilnius the interests of the representatives of both city residents and nobles as well as representatives of other estates conflicted and they were reflected in various sources. This article explores the correspondence of lay nobles from Vilnius also mentioning the trends of Vilnius events in 1717–1775. Vilnius was the most important city of the Grand Duchy of Lithuania, and thus the nobles had various interests, both political legal, and economic, and, of course, personal. Although private correspondence is a rather complex source, it opens wide opportunities to look at the activities of the nobles in the environment of the city. Although some of the nobles were permanent residents of the Grand Duchy of Lithuania capital, most of them nevertheless were still newcomers and were in Vilnius only for a certain time. Many of the nobles in their letters emphasized that they were going to the city for their own interests or those of their patrons, though not always specifically naming them. From the political-legal interests the most often mentioned were the dietines of Vilnius, as well as of Smolensk and Starodub, confederations and political negotiations. However, perhaps the most important topic was the sessions held in Vilnius of the Supreme Tribunal of Lithuania, at which not only economic but also political influence questions were decided. The letters of the Tribunal judges and marshals have remained. In the letters often not only the course of the dietines or Tribunal is described, but also their backstage. Information about other courts was not so plentiful. Crimes and punishments in Vilnius were also regularly described in letters, and also accounts of trips to Vilnius for document searches. Economic interests in the letters were quite common, that was information about debts, contracts, taxes, duties, home construction, and property issues in the Vilnius area. Often coming to Vilnius nobles cared for the interests of their holdings – i.e. village or city spaces. Also, there exist in the letters broad panoramas describing events in Vilnius. The nobles, and especially the aristocrats, sought to learn as much as possible about what is happening in Vilnius, and this is reflected in the correspondences. The letters mention, but not particularly often, other events of Vilnius (the factor of the Russian imperial army, holidays, banquets), as well as small domestic, personal impressions of the capital. Cultural news is very rarely found in the letters of the lay nobles, usually – it is information about the newspapers sent to the province.

Keywords: Nobles, Vilnius, letters, interests, dietines, Supreme Tribunal of Lithuania, courts.